

Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak helyzete

*Részlet a CPT 25. Általános Jelentéséből,
amely 2016-ban jelent meg*

Előzetes megjegyzések

67. A tevékenységéről szóló 2000. évi 11. Általános Jelentésében a CPT röviden foglalkozott az életfogytig tartó és más hosszú idejű szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak kérdésével is. Különösen azért fejezte ki az aggályait, mert ezeknek a fogvatartottaknak nem állnak a rendelkezésükre a megfelelő tárgyi feltételek, tevékenységek és kapcsolattartási lehetőségek, és gyakran olyan különleges korlátozásoknak vetik őket alá, amelyek feltehetően súlyosbíthatják a hosszú idejű szabadságvesztés káros hatásait. A Bizottság úgy véli, hogy megérett az idő az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak helyzetének felülvizsgálatára Európában, az elmúlt 15 év során végzett látogatásai során szerzett tapasztalatok tükrében, valamint figyelembe véve az európai és az univerzális szinteken végbement fejleményeket, nevezetesen az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (2003) 23. ajánlását arról, hogyan kezeljék a börtönökben az életfogytig tartó vagy más hosszú idejű szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakat.¹

Életfogytig tartó ítéletek

68. A CPT értelmezésében az életfogytig tartó ítélet egy határozatlan tartamú ítélet, amelyet egy bíróság szabott ki közvetlenül azt követően, hogy valakit elítéltek bűncselekményekért, és megköveteli, hogy a fogvatartottat börtönben tartsák vagy természetes életének az egész hátralévő részére, vagy addig, amíg szabadlábra nem helyezik egy olyan bírósági, kvázi bírósági, végrehajtó hatósági vagy közigazgatási eljárás nyomán, amelyben úgy ítélték, hogy a fogvatartott már nem jelent kockázatot a társadalom számára. Országoként változó, hogy legalább hány évet kell valakinek letöltenie a büntetéséből ahhoz, hogy feltételesen szabadlábra helyezték, a legrövidebb ilyen időtartam 12 év (például Dánia és Finnország) illetve 15 év (Ausztria, Belgium, Németország, Svájc), a leghosszabb pedig 40 év (pl. Törökország, bizonyos többrendbeli bűncselekmények esetén). A legtöbb olyan országban, ahol létezik életfogytig tartó büntetés, a minimális letöltendő időszak 20 és 30 év között változik. Az Egyesült Királyság jogszolgáltatási területein a börtönben letöltendő minimális időszakot az ítélelhozatal során a tárgyalást vezető bíró állapítja meg; a törvény ebben a tekintetben nem rendelkezik abszolút minimális időszakkal. Vannak olyan országok is (pl. Bulgária, Litvánia, Málta, Hollandia, bizonyos bűncselekmények esetében pedig Magyarország, a Szlovák Köztársaság és Törökország), ahol az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak számára nincs lehetőség feltételes szabadlábra bocsátásra, így az életfogytig tartó

¹ Lásd még Európai Börtön szabályok (2006) és a nemrégiben felülvizsgált, a Börtönbüntetésüket töltő személyekkel való bánásmódról szóló ENSZ-minimumszabályokat (*Nelson Mandela Szabályok* - 2015).

szabadságvesztés ténylegesen azt jelenti, amire a neve utal (lásd még a 73. pontot). Másrésztől érdemes megjegyezni, hogy az Európa Tanács több tagállamában a jogrend nem ismeri az életfogytig tartó büntetés intézményét.² Ehelyett a legsúlyosabb bűncselekmények esetében hosszú, de rögzített tartamú szabadságvesztést szabnak ki, melynek az időtartama 20 és 40 év között lehet.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés koncepciójának története

69. A történelem során az életfogytig tartó szabadságvesztés szervesen összekapcsolódott a halálbüntetéssel, és fokozatosan a legsúlyosabb bűncselekmények alternatív büntetésévé vált. Ugyanakkor ennek a helyettesítésnek kezdetben nem az volt a célja, hogy könnyítsenek az elítélt helyzetén. Éppen ellenkezőleg, a középkori felfogás szerint, amely több évszázadon át uralkodó volt, az életfogytig tartó börtönbüntetés kényszermunkával és magánzárkával összekötve rosszabb alternatívának számított a bűnelkövetők számára, mint a halálbüntetés. Ebben a szellemben az egyik érv a halálbüntetés megtartására pontosan az volt, hogy az életfogytig tartó kényszermunka olyan súlyos és szenvedésekkel teli büntetés, hogy az elítélt számára a kivégzés kevésbé fájdalmas. Mai perspektívából nézve az a vélemény, hogy egy életfogytig tartó (vagy bármilyen más) büntetését töltő személyt külön is büntetni kell azzal, hogy keményen bánunk vele a börtönben, nyilvánvalóan elfogadhatatlan. Ugyanakkor ez a nézet mélyen gyökerezik számos európai ország közvéleményében.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés koncepcióját az 1990-es években kezdték bevezetni az Európa Tanács számos tagállamában, a halálbüntetést eltörlő európai emberi jogi konvenció 6. jegyzőkönyvének a ratifikációja nyomán. 1997-ben hajtották végre az utolsó kivégzést egy Európa Tanács tagállamban, 2013. óta pedig Európa jogilag is halálbüntetés-mentes zóna (Belarusz kivételével).³ Ugyanakkor sok országban úgy vélték, hogy a közvélemény csak akkor támogatná a halálbüntetés eltörlését, ha az annak helyébe lépő büntetés kellően szigorú. Ennek megfelelően a halálra ítélt személyek büntetését életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatták át, de az életfogytig tartó büntetések bevezetése során nem foglalkoztak a végrehajtás mikéntjének a részletes megtervezésével. Ugyanakkor a CPT létezésének 25 éve alatt jól láthatóan megnőtt a kiszabott életfogytig tartó büntetések száma. Ez valószínűleg nagyrészt két tényezőnek tudható be, a halálbüntetés eltörlésének vagy felfüggesztésének egész Európában, illetve a tagállamok súlyos bűncselekmények esetén alkalmazott politikáinak. A legfrissebb elérhető statisztikák⁴ azt mutatják, hogy összesen kb. 27.000 életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartott volt 2014-ben az Európa Tanács tagállamaiban. 22 olyan országból vettek mintát, ahol hosszabb időre visszamenően rendelkezésre álltak a megfelelő adatok, ezekben az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak száma 2004-től 2014-ig 66%-kal nőtt meg. Emellett 2014-ben nagyjából 7500 olyan személyt őriztek, akiket határozatlan ideig tartottak fogva biztonsági vagy közrendvédelmi okokból az Európa Tanács különböző tagállamaiban (különösen az Egyesült Királyságban, Angliában és Wales-ben, Németországban, Olaszországban és Svájcban).

70. Az 1990-es években a közép- és kelet-európai korábbi kommunista országok 20 és 35 év közötti szabadságvesztést írtak elő minimális időtartamként mindenféle átváltott vagy újonnan meghozott életfogytig tartó ítéletre azzal, hogy amíg ez az idő le nem telt, semmiféle egyéni körülmény nem vehető figyelembe. Ehhez hasonló módon, nem vezettek be olyan börtönrezsímet, amely az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak egyedi helyzetéhez alkalmazkodott volna. Ehelyett az összes ilyen büntetésre ítélt fogvatartottat „veszélyesnek”

² Például Andorra, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Montenegró, Portugália, San Marino, Szerbia, Szlovénia és Spanyolország. Emellett a gyakorlatban élethossziglani büntetést eddig soha nem szabtak ki Izlandon és Liechtensteinben.

³ Az Oroszországi Föderációban moratóriumot hirdettek.

⁴ Európa Tanács Éves Büntetés-végrehajtási Statisztika (SPACE) 2004.8 és 2014.7.

nyilvánították, akit folyamatos ellenőrzés alatt kell tartani. Ma már, 20-25 évvel később, amikor néhány fogvatartott számára közeleg a feltételes szabadlábra helyezés kérvényezésének a napja, felismerték, hogy nem sokat tettek annak érdekében, hogy ezeknek a fogvatartottaknak valós reményt adjanak a társadalomba való visszakerülésre. Sokkal inkább az a jellemző, hogy a börtönökben elszenvedett hosszú, negatív bánásmód súlyosan korlátozza azokat a jogaikat, hogy kapcsolatot tudjanak tartani kinti családtagjaikkal és barátaikkal, a szabadlábra helyezésre való felkészítés illetve a reintegrációs tervezés teljes hiánya pedig valószínűleg súlyosan károsítja a fogvatartottaknak azt a képességét, hogy működni tudjanak a kinti társadalomban.

A fent említett országok közül néhányban felismerték, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakat fel kell készíteni a szabadlábra helyezésre. Ezek az országok és azok, ahol már sokkal korábban eltörölték a halálbüntetést, olyan bírósági, kvázi bírósági, közigazgatási vagy végrehajtó hatalmi intézkedéseket hoztak, amelyek segítségével egyéni alapon vehetik fontolóra az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak szabadlábra helyezését. Börtönrezsimeket alakítottak ki annak érdekében, hogy kezelni tudják a fogvatartottak személyes magatartását, munkát és oktatást kínálva a számukra. Emellett ápolják a kapcsolatokat a külvilággal, különösen a családokkal, ahol ez lehetséges, és külső állami és jótékony szervezetek gondoskodnak ezekről a fogvatartottakról, ahogyan a büntetésüket töltik. Mindez kettős célt szolgál: egyrészt az „emberiesség” megőrzését az ítélet letöltése során, másrészt pedig a fogvatartottak felkészítését a szabadlábra helyezésre. Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak kezelése kihívást jelent a börtönök vezetése számára, melyeknek pozitív légkört kell biztosítaniuk, különösen az életfogytig tartó büntetés első évtizede során, de akkor is, amikor ezeknek a fogvatartottaknak egy része eléri az időskort. Ezeknek az államoknak a tapasztalatai jó ismeretforrást kínálnak akkor, amikor technikákat kell javasolni arra, hogyan lehet folyamatosan tiszteletben tartani a határozatlan tartamú jogerősen elítélt fogvatartottak jogait, bár a meghatározatlanság önmagában is - a tényleges időtartamtól függetlenül - sajátos pszichológiai nyomást jelent a fogvatartott számára.

A CPT megállapításai a látogatások során

71. A CPT nagyon sok olyan büntetés-végrehajtási intézetet látogatott meg Európa-szerte, ahol életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakat őriznek. Intézetenként jelentősen változtak ezeknek a fogvatartottaknak az életkörülményei. Sok országban az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakat általában a többi, büntetését töltő fogvatartottal együtt helyezték el, és ugyanazokat a jogokat élvezték, illetve ugyanaz a börtönrezsím vonatkozott rájuk (munka, oktatás és rekreációs tevékenységek), és a külvilággal is ugyanolyan módon tarthatták a kapcsolatot.

Ugyanakkor olyan országok is voltak - így Örményország, Azerbajdzsán, Bulgária, Grúzia, Lettország, Moldova, Románia, az Oroszországi Föderáció, Törökország (csak azoknál a fogvatartottaknál, akiknek a büntetését életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatták) és Ukrajna⁵ - ahol az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakat az előírások szerint elkülönítették a többi, büntetését töltő fogvatartottól. A CPT több országban azt figyelte meg, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak számára nagyon szegényes börtönrezsímet kínáltak, drákói szigorúságú biztonsági intézkedések mellett. Például volt olyan eset, hogy életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakat napi 23 órára bezártak a zárkájukba (egyedül vagy párban), és megtiltották nekik, hogy érintkezzenek a többi életfogytig tartó fogvatartottal (még a szabadban történő mozgás ideje alatt is), nem dolgozhattak a zárkájukon

⁵ Néhány országban (pl. a Cseh Köztársaságban, Litvániában és a Szlovák Köztársaságban) az élethossziglani szabadságvesztésre ítélt fogvatartottaknak először egy bizonyos időt (10-15 év között) egy külön egységben kell letölteniük, és csak utána kerülnek át a szokásos körletbe, ahol érintkezhetnek a többi, büntetését töltő fogvatartottal.

kívül, és semmiféle célirányos tevékenységet nem végezhetek. Emellett több országban az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakat rendszeresen megbilincselték és/vagy teljes testi motozással átvizsgálták, valahányszor elhagyták a zárkájukat. Néhány intézetben az érintett fogvatartottakat emellett még két ór is kísérte kutyával, valahányszor elhagyták a zárkájukat.

Ráadásul több intézetben a meglátogatott fogvatartottaknak anakronisztikus szabályokhoz kellett tartaniuk magukat, amelyeknek az volt az egyetlen célja, hogy még jobban megbüntessék és megalázzák az érintett fogvatartottakat (pl. nap közben tilos az ágyra feküdni, fel kellett mondaniuk a büntető törvénykönyvnek azt a szakaszát, amelyik miatt elítélték őket, valahányszor az egyik őrájuk nyitotta az ajtót, eltérő színű rabruha viselése, stb.). A CPT véleménye szerint az ilyen gyakorlatok dehumanizáló módon megalázóak, és elfogadhatatlanok.

Azt is meg kell jegyezni, hogy néhány országban rendkívüli módon korlátozták az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak jogait a külvilággal való kapcsolattartásra (különösen a látogatásokat illetően), és sokkal kevesebb kapcsolattartási lehetőséget kaptak, mint a többi, a büntetését töltő fogvatartott.

72. A fent említett országok közül néhányban az elmúlt évek során lépéseket tettek annak érdekében, hogy büntetés-végrehajtási hatóságok könnyítsenek az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak őrzési körülményein, különösen azzal, hogy értelmes időtöltést és munkát kínálnak a számukra (melynek során kapcsolatba kerülhetnek a többi életfogytig tartó szabadságvesztését töltő fogvatartottal is), és egyénre szabottabb hozzáállás alkalmazásával a biztonsági intézkedések megállapítása során. Ugyanakkor még sokat kell tenni ahhoz, hogy a helyzetet kielégítőnek nevezhessük. Sajnálatos módon a büntetések letöltését szabályozó politikákat még mindig túl gyakran alapítják arra a vélelemre, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak mindenképpen veszélyesek, ezért az ilyen fogvatartottakra alkalmazott rezsimnek is ilyen vagy olyan módon büntető jellegűnek kell lennie.

A CPT ismételten hangsúlyozni kívánja, hogy semmivel nem igazolható fogvatartottak szisztematikus megbilincselés és teljes testi motozása, annál is inkább, mivel ezekre az intézkedésekre egy eleve szigorú környezetben kerül sor. A Bizottság azt is ismételten kinyilvánította, hogy kutyák használata a fogvatartási létesítményen belül elfogadhatatlan. Ebben az összefüggésben a Bizottság kihangsúlyozza, hogy különböző európai országok tapasztalatai alapján elmondható, hogy az *életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak nem szükségképpen veszélyesebbek más fogvatartottaknál* (lásd még a 76. pontot). Emellett, valójában az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakat - az összes többi fogvatartotthoz hasonlóan - *nem büntetésként küldik börtönbe, hanem azért, hogy ott letöltsék a büntetésüket*.

“Az életfogytig életfogytiglant jelent” („Life means life”)

73. Ahogyan fent jeleztük, az Európa Tanács számos tagországában lehetséges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélni valakit a feltételes szabadlábra helyezés bármilyen perspektívája nélkül. Ez “tényleges vagy egész életre szóló büntetés” néven ismeretes. A CPT számos látogatási jelentésében bírálta magát ezt az elvet, és súlyos fenntartásait fejezte ki amiatt, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személyeket egyszer s mindenkorra veszélyesnek nyilvánítják, és megfosztják a feltételes szabadlábra helyezésnek még a reményétől is (kivéve méltányossági alapon, vagy kegyelemmel). A Bizottság fenntartja, hogy véleménye szerint embertelen bánásmódnak kell tekinteni azt, ha valakit egész életére bebörtönöznék a szabadlábra helyezés bármilyen kilátása nélkül. Azt is meg kell jegyezni, hogy még a Nemzetközi Büntetőbíróság (vagy különleges nemzetközi törvényszékek) által a legsúlyosabb bűnökért, mint népirtás, háborús és emberiesség elleni bűncselekmények, elítélt személyek is elvben jogosulttá válhatnak bizonyos idő után feltételes (korai) szabadlábra helyezésre.

A CPT ennek megfelelően úgy véli, hogy egy olyan szabadságvesztés, ahol nincs semmilyen lehetőség szabadlábra helyezésre, kizárja magának a börtönbüntetésnek az egyik alapvető rendeltetését, nevezetesen a rehabilitáció lehetőségét. Bár a büntetés és a társadalom védelme a szabadságvesztés fontos elemei, ha már induláskor kizárjuk a rehabilitáció és a közösségbe való visszatérés bármilyen reményét, azzal lényegében dehumanizáljuk a fogvatartottat. Ez nem jelenti azt, hogy minden életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személyt előbb vagy utóbb ki kell engedni; a társadalom védelme ugyanis alapvető fontosságú kérdés. Ugyanakkor minden ilyen ítéletet érdemben felül kell vizsgálni bizonyos idő eltelte után, olyan egyénre szabott ítélet-célok szerint, amelyeket már az ítélet kimondásakor meg kell határozni, később pedig rendszeresen felül kell vizsgálni. Ez a fogvatartott számára nem csupán reményt nyújtana, hanem célt is adna, aminek küzdhet az eléréséért, ezzel motiválva a pozitív magatartást. A börtönök vezetése is könnyebben tudná kezelni azokat az embereket, akiknek máskülönben se reménye, se vesztenivalója nincs.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága az elmúlt évek során megvizsgált több olyan esetet, amikor a belföldi bíróságok életfogytig tartó ítéletet szabtak ki a korai vagy feltételes szabadlábra helyezés lehetősége nélkül, és ahol a méltányosságot vagy a rendkívül kivételes körülményeket leszámítva az életfogytig tartó büntetés szó szerint értendő. A Bíróság eddigi leginkább irányadó ítélete, amelyet a Nagytanács hozott a *Vinter és Mások kontra Egyesült Királyság*⁶ perben, azt mondja ki, hogy az emberi méltósággal összeférhetetlen, ennél fogva az európai emberi jogi konvenció 3. Cikkét sérti, ha egy állam úgy foszt meg egy személyt a szabadságától, hogy még esélyt sem ad neki a szabadsága visszaszerzésére.

Három fő következtetést lehet levonni a Bíróság jelenlegi esetjogából. A tagállamok törvényhozásának ezentúl meg kell adniuk egy olyan időszakot az ítélet letöltése során, amikor *lehetőség van* az ítélet felülvizsgálatára. Emellett a tagállamoknak ki kell dolgozniuk egy eljárást az ítélet felülvizsgálatára. Végezetül, a börtönben történő fogva tartást úgy kell kialakítani, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak képesek legyenek a *rehabilitációjuk felé haladni*.

Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó alapvető célok és elvek

74. A CPT véleménye szerint az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó alapvető célok és elvek, amelyeket a Miniszteri Bizottság tett közzé Rec (2003) 23 számú ajánlásában az életfogytig tartó büntetésüket és más, hosszú tartamú jogerősen elítélt fogvatartottakra vonatkozó börtönbeli bánásmódról, a mai napig a legjobban használható és a legátfogóbb dokumentum a fogvatartottak ezen csoportjára vonatkozóan. Összegezve, ezek az elvek a következők:

- *az egyéni bánásmód* elve: minden egyes életfogytig tartó büntetésnek egy egyénre szabott ítélet-letöltési terven kell alapulnia, amelyet az adott fogvatartott igényeire és kockázataira szabtak;
- *a normalizálás* elve: az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakra, minden más fogvatartotthoz hasonlóan, csak azokat a korlátozásokat szabad alkalmazni, amelyek a biztonságos és rendezett fogva tartáshoz szükségesek;
- *a felelősség* elve: az életfogytig tartó büntetésre ítélt fogvatartottaknak lehetőséget kell adni arra, hogy személyes felelősséget gyakoroljanak a mindennapi börtönélet során, beleértve az ítélet-letöltés tervezését is;

⁶ Lásd *Vinter és Mások kontra az Egyesült Királyság* [GC], 66069/09, 130/10 és 3896/10, 2013. július 9.

- *a külső és a belső biztonság elvei:* egyértelmű különbséget kell tenni azok között a kockázatok között, amelyet az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak jelentenek a társadalomra, és azok között, amelyeket más fogvatartottakra és a börtön személyzetére vagy az oda látogatókra jelentenek;
- *az elkülönítés tilalmának elve:* az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakat nem szabad kizárólag a büntetésük alapján elkülöníteni, hanem lehetőséget kell adni nekik arra, hogy egy minden releváns tényezőre kiterjedő kockázatelemzés alapján más fogvatartottakkal is kapcsolatban lehessenek;
- *a fokozatosság elve:* az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakat arra kell ösztönözni, illetve lehetőséget kell nekik adni arra, hogy a büntetésük letöltése során jobb körülményeket és kedvezőbb börtönrezsímet érjenek el annak alapján, hogy milyen a magatartásuk, és hogyan működnek együtt a programokkal, a személyzettel és a többi fogvatartottal.

Az elvek gyakorlati alkalmazása

75. A börtönökön belül biztonságúnak kell lennie, illetve magának a börtönnek biztonságosnak kell lennie, minden érintett személy érdekében. Mivel a fogva tartás, különösen akkor, ha annak az időtartama nincs meghatározva, lényegénél fogva ártalmas hatást gyakorol minden emberre, lépéseket kell tenni a kár minimalizálása érdekében. Az egyik fontos módszer, amellyel ezt el lehet érni az életfogytig tartó büntetésre ítélt fogvatartottak esetében az, hogy megadják a számukra egy pontos dátumot, amikor sor kerülhet az első szabadlábba helyezési felülvizsgálatra, és egy olyan személyre szabott, egyéni programot dolgoznak ki a számukra, amely tartalmaz egy valós beavatkozás-sorozatot minden egyes fogvatartott számára, ahogyan közeledik a felülvizsgálat napja. Természetesen ez a program rendszeres felülvizsgálatot igényel, de a cél minden esetben az legyen, hogy bevonják a fogvatartottat a program kidolgozásába, kijelöljék számára az egyes útszakaszokat, és visszajelzést adjanak a teljesítményéről. Éppen ezért egy ilyen programnak lehetőséget kell biztosítani minden életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartott számára, hogy ítéletének első felülvizsgálata előtt minden tekintetben beleszólása legyen a helyzetébe. Ennek magában kell foglalnia azt a lehetőséget is, hogy könnyített biztonsági körülmények között őrizték, különösen amikor az időszak vége felé eltávozást kap, és kimehet a külvilágba, annak a biztosítása érdekében, hogy a kockázatok és szükségletek kezelési terve az őrzött környezetben kívül is működőképes legyen. A sikeres reintegráció kulcsa a közösségi törődés folyamatossága, ezért az erre vonatkozó tervet már jóval a szabadlábba helyezés napja előtt ki kell dolgozni.

Egyéni bánásmód

76. Ezeknek az általános elveknek a betartása egyénre szabott ítéletletöltési-tervezést igényel. A CPT abból a - saját tapasztalataiból és számos büntetés-végrehajtási szervezet tapasztalatából - leszűrte ismeretből indul ki, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak nem feltétlenül veszélyesebbek, mint más fogvatartottak (lásd még a 72. pontot); sok ilyen fogvatartott abban érdekelt, hogy hosszú távon stabil és konfliktusmentes környezetben élhessen. Azok pedig, akik a büntetésük letöltésének kezdetén még veszélyesek, jó eséllyel meg fognak enyhülni egy idő után, nem csak az idő múlása miatt a hosszú ítéletük során, hanem a célzott beavatkozások és a humánus bánásmód miatt is. Az életfogytig tartó büntetés kiszabása után folytatni kell az egyénre szabott elbánást az ítéletletöltés-tervezés folyamatával, amelynek az egyéni helyzet értékelésén kell alapulnia. Ehhez szükséges egy részletes előzetes értékelés, amelyet lehetőleg egy erre a célra szolgáló helyen kell elvégezni, tapasztalt és megfelelően kiképzett személyzet, pszichológusok, pedagógusok és szociális munkások részvételével. Ha vannak arra utaló jelek, hogy a fogvatartottnak mentális problémái lehetnek, pszichiátert is be kell vonni. Ennek a fogvatartottal együttműködésben dolgozó team-nek az a feladata, hogy minél részletesebben megismerje a

fogvatartott helyzetét, mind az őrzött környezetben, mind pedig a közösségben, és feltárja, hogy a fogvatartottnak milyen sajátos beavatkozásokra van szüksége ahhoz, hogy a börtönben való tartózkodása során minél jobban tudjon gondoskodni az azonosított szükségletekről, és fel tudják készíteni a szabadon bocsátásra. Fel kell használni az akkreditált kockázat- és igényfelmérési eszközöket, amelyeket szakmai alapokon nyugvó ítélettel kell kiegészíteni.⁷ Az így létrejött elemzést és tervet meg kell osztani a fogvatartottal, és amennyire csak lehetséges, forrásdokumentumként mindenkivel, aki dolgozni fog a fogvatartottal. Rendszeres időközönként felül kell vizsgálni, és ennek eredményéről tájékoztatni kell a fogvatartottat.

Az ítélet-letöltési terv végrehajtása

77. *Az ítélet-letöltési terv végrehajtásának a vezérelvei jórészt ugyanazok minden fogvatartott esetében. A fogvatartottakra kizárólag olyan korlátozásokat szabad kiszabni, amelyek a rend, a biztonság és a fegyelem biztosítására szükségesek a börtönön belül. A fogvatartottakra egyénileg megállapított biztonsági szintnek különösen is arányosnak kell lennie az adott személy által jelentett kockázattal. Ennek az értékelésében a bűncselekmény jellege csak egy tényezőt jelent. Elvi alapvetésként, az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak rezsimjének a meghatározásáról a büntetés-végrehajtási szervnek kell döntenie, és a döntésnek minden esetben a fogvatartott helyzetének értékelésén kell alapulnia, azaz nem lehet az ítélet fokozatának automatikus következménye (vagyis az ítéletet kimondó bíró nem állapíthatja meg a rezsimet).*

78. Ehhez hasonlóan, az értékelési fázis kivételével az *életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakat nem szabad rutinszerűen más, jogerősen elítélt fogvatartottaktól elkülönítve tartani*, bár az nem kifogásolható, ha a nagyidős fogvatartottakat elkülönítik azoktól, akiket rövidebb idejű büntetésre ítélték. Az ítélet időtartama nem áll szükségszerűen összefüggésben azzal, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak milyen kockázatot jelentenek a börtönön belül, a normalizálás elve pedig azt követeli meg, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak legalábbis kapcsolatba kerülhessenek más olyan nagyítéletes fogvatartottakkal, akiket egy meghatározott időpontban szabadon fognak bocsátani. Mindez egyfajta - bár korlátozott - fluktuációt teremt, ami frissíti azoknak a börtöntapasztalatait, akik még hosszú időre a börtönben maradnak.

Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak külön börtönökben való összegyűjtése azt eredményezi, hogy sok ilyen fogvatartott nagyon messzire kerül a családjától és a külvilágbeli kapcsolataitól. Egy életfogytig tartó büntetés mindenképpen jókora nyomás alá helyezi ezeket a kapcsolatokat; amit tovább súlyosbít az, ha a fogvatartottat az otthonától messzire lévő intézményben helyezik el, így kevesebb esélye lesz fenntartani a reszocializáció egyik kulcselemének a lehetőségét. Semmilyen további megszorítást nem szabad kiróni az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakra a többi, a büntetését töltő fogvatartotthoz képest azokat a lehetőségeket illetően, hogy érdemi kapcsolatot tarthassanak a családjukkal és más, hozzájuk közel álló személyekkel. A bebörtönzés első éveiben különösen nagy a veszélye annak, hogy a kapcsolattartás korlátozása szétzilálja vagy akár meg is semmisíti ezeket a kapcsolatokat. Az is fontos, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottaknak ténylegesen módjuk legyen, olyan rendszerességgel, amennyire csak lehetséges, telefonálásra, levelezésre, újságolvasásra, rádiózásra és televíziózásra, hogy megőrizhessék a külvilággal való kapcsolatukat.

79. Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottaknak lehetőséget kell kapniuk, hogy *a lehető legtöbb tevékenységben vehessenek részt*, normál esetben a többi fogvatartott társaságában. A munka, a tanulás, a sport, a kulturális tevékenységek és a hobbik nem csak az idő

⁷ Lásd az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága CM/Rec (2014) 3 számú ajánlását a Tagállamok számára a veszélyes bűnelkövetőkre vonatkozóan.

eltöltését segítik, de alapvető szerepet játszanak a szociális és mentális egészség és jóllét megőrzésében is, és lehetőséget adnak olyan, a külvilágba is átvihető tudás megszerzésére, ami hasznosnak fog bizonyulni az ítélet fogva tartással járó részének a letöltése során és azt követően is. A fogvatartottak bevonása ezekbe a tevékenységekbe amellet, hogy részt vesznek a bűnelkövető viselkedés miatti beavatkozásokban, jelentős tényezőt képvisel az egyes személyek teljesítményének folyamatos értékelésében. Ezek lehetővé teszik a személyzet számára minden szinten, hogy jobban megértsék a fogvatartottakat, és tájékozott döntéseket hozzanak arról, hogy mikor érkezik el az a pont, amikor a fogvatartott tovább léphet, és alacsonyabb biztonsági szintű rezsim alá kerülhet. Az ilyen továbblépési lehetőség alapvető fontosságú, a börtön vezetése és a fogvatartott szempontjából egyaránt. Motiválja és jutalmazza a fogvatartottat, mérföldköveket hoz létre az egyébként nem teljesen körvonalazott világában, és mélyebb kapcsolatot biztosít az értékelő személyzet és a fogvatartott között, ami hozzájárul a *dinamikus biztonság*hoz.

A dinamikus biztonság hatékony megvalósításának tényleg lényegesen hozzá kell járulnia az értékelés folyamatához, hogy mikor lehet biztonságosan kiengedni az adott fogvatartottat a társadalomba, kezdetben rövid eltávozásra kíséret mellett, később kíséret nélküli egyéjszakás eltávozásra, míg végül elérkezik az a pont, amikor feltételesen szabad lábra lehet helyezni. A személyzet akkor végzi jól a dolgát, ha mélyen megéri az egyént, amit meg tud osztani a döntéshozó testületekkel és azokkal, akik átveszik a felelősséget a fogvatartott figyeléséért és támogatásáért társadalomban. Jelenleg sok rendszerben nem használják ki eléggé a személyzet kompetenciáit, különösen az alapszintű biztonsági személyzetét, amelynek a tagjai a legtöbb időt töltik a fogvatartottakkal. Sok esetben nem szívesen veszik - vagy akár tiltják -, hogy megismerkedjenek a fogvatartottakkal, így elvesztegetnek egy kiváló lehetőséget arra, hogy pozitív kapcsolatot alakítsanak ki a személyzet és a fogvatartottak között. Az ilyen kapcsolatok, betartva a megfelelő paramétereket, nem csupán a biztonságot javítják, de abban is segítenek, hogy motiválják a fogvatartottakat az együttműködésre, a személyzet számára pedig sokkal kellemesebbé teszik a börtönmunkát, mint ha csupán a zárkákat nyitnák és zárnák. Természetesen ehhez a személyzet megfelelő kiválasztására van szükség, illetve képzésre, irányításra és támogatásra más, a rendszerben dolgozó szakemberektől. De az előnyök nyilvánvalók, ahogyan azt már számos tagállamban megtapasztalták, és a CPT és megfigyelte.

80. Kétségekívül vannak olyan életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak, akik nagyon veszélyesek. Viszont ugyanazt a megközelítést kell alkalmazni, amit más, a jogerősen elítélt fogvatartottakkal szemben, és ami a következőket foglalja magában: az érintett fogvatartott egyéni helyzetének a részletes felmérése; kockázatkezelés és tervek készítése arra, hogyan fogják kezelni az egyén szükségleteit, és hosszabb távon csökkenteni a bűnisméltés veszélyét, miközben mások számára is garantálják a szükséges szintű biztonságot; valamint a biztonsági intézkedések rendszeres felülvizsgálata. A cél, mint minden veszélyes fogvatartottnál, a veszélyesség mértékének a csökkentése a megfelelő beavatkozásokkal, és a fogvatartott minél hamarabbi visszatérésének biztosítása a normál viszonyok közé.

Következtetés

81. A CPT felhívja a tagállamokat, hogy vizsgálják felül az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmódot annak érdekében, hogy az összhangban legyen az általuk jelentett egyéni kockázattal, mind a fogva tartás alatt, mind pedig a külvilágban, és ne csupán a rájuk kiszabott ítéletre adott válaszként határozzák meg azt. Az érintett tagállamoknak különösen azért kell lépéseket tenniük, hogy eltöröljék azt a jogszabályi kötelezettséget, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakat elkülönítsék más (nagyidős) jogerősen elítélt fogvatartottaktól, és beszüntessék a börtönön belül az olyan biztonsági eszközök alkalmazását, mint a kézbilincs.

82. Ezen túlmenően, minden lehetséges erőfeszítést meg kell tenni azért, hogy az életfogytiglanra ítélt fogvatartottak számára olyan börtönrezsimit nyújtsanak, amelyet a szükségleteikhez igazítottak, és segítsék őket az általuk jelentett kockázat csökkentésében, hogy minimalizálják a határozatlan tartamú büntetésekkel szükségszerűen együtt járó kockázatot, hogy kapcsolatban maradhassanak a külvilággal, ajánlják fel nekik a lehetőséget, hogy engedéllyel visszakerülhetnek a társadalomban, és gondoskodjanak arról, hogy a szabadlábra helyezést biztonságosan meg lehessen adni, legalábbis az esetek túlnyomó többségében. Ebből a célból megfelelő eljárásokat kell bevezetni, amelyek lehetővé teszik az ítélet felülvizsgálatát. Nyilvánvaló, hogy bizonyos idő után egy pusztán formális lehetőség biztosítása a szabadlábra helyezésre nem elegendő; a tagállamoknak az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak bánásmódja révén gondoskodniuk kell arról, hogy ez a lehetőség valós és igénybe vehető legyen.